

kolika jejích charakteristických rysech dokázat neplatnost předúnorových soudů, vyznívajících v tom smyslu, že Ortenovo dílo bude stále hlouběji pronikat „k lidským zástupům stále čtenějším a chápavějším“ (V. Černý). Nic takového nemůže nastat, neboť společenská situace se od dob Ortenových radikálně změnila a s ní i požadavky kladené na literaturu. Tato nabubřelá slova usvědčují jen ty, kdo z torza nedozrálého básnického díla, zatěžkaného vším rmutem temných let, a z tragiky jeho předčasné smrti chtěli postavit falešný ukazovatel cesty, aby zavedli naši poezii – a nejen ji – do bahna reakční dekadence.

Tedy svědectvím vlčí doby je nám dnes Ortenovo básnické dílo, svědectvím obzvláště otřásajícím, že bylo dáno je vyzpívat jinochovi, ale jen svědectvím, nikdy ne východiskem. Nasáкло příliš barvami soumraku české buržoazie a nesnese světla naší budoucnosti.

(1950)

PROTI BURŽOAZNÍ LITERÁRNÍ „VĚDĚ“ ARNE NOVÁKA

František Buriánek

České literární historii je dán velký a čestný úkol ve výstavbě socialistické společnosti a socialistické kultury. Má zhodnotit kulturní dědictví v oblasti české literatury, přehodnotit významné a velké zjevy a díla naší klasické literatury, ukázat živé, demokratické a vlastenecké tradice české literatury, postihnout zákonitost jejího vývoje a sepnout odkaz minulosti se současnou tvorbou literární, která v duchu socialistického realismu aktivně a přímo pomáhá výstavbě socialismu.

Česká literární historie splní tento úkol, jestliže se opře o marx-leninský názor na umění, o sovětskou literární vědu a jestliže bude plně čerpat z vykonané už práce našich nejlepších vědců a kritiků, kteří už dávno bojovali za ideovost, lidovost a realismus, především Z. Nejedlé-

ho a J. Fučíka, a kteří položili pevné základy k správnému pochopení a zhodnocení našeho kulturního dědictví.

Úkol současné české literární historie je však ztížen tím, že jej může splnit jen současným překonáváním dosavadní buržoazní literární historie, jejího nesprávného, nevědeckého a někdy úmyslně zkreslujícího pohledu na naši literární minulost. Jen bojem proti ní a jejím přežitkům, které ovšem nezmizely ani ze současné literární historické práce, půjde naše literární historie vpřed a splní svůj velký úkol. A tu si nejprve musí odstranit ty největší překážky, které jí stojí v cestě – nejreakčnější pozůstatky buržoazní literární historie.

V české literární historii je jednou takovou překážkou Arne Novák a jeho dílo. Má obdobné postavení jako v české historii Josef Pekař. Byl dokonalým reprezentantem buržoazní reakční ideologie. Novákova pozice v předmnichovské republice byla velmi silná – byl téměř oficiální literární historik, psal i do velkých zahraničních sbírek světových literatur, byl univerzitním profesorem, který si udržoval autoritu v kruzích vědeckých a působil silně na vysokoškolské posluchače, tj. na budoucí středoškolské profesory. Jeho Přehledné dějiny literatury české tím, že byly jedinou studijní příručkou, jež obsáhla celou českou a slovenskou literaturu až do doby současné, staly se učebnicí celým generacím češtinářů vyrůstajících na našich univerzitách a infikovaly svým reakčním zaměřením i nevědeckostí svých metod řady středoškolských profesorů a rovněž i jejich žactvo. A vedle toho působil Arne Novák jako kritik, suverénně ovládal kritickou tribunu Lidových novin (od roku 1920) a svými autoritativně pronášenými soudy mátl širokou čtenářskou veřejnost.

Proto je třeba, aby se nová literární historie vyrovnala s dílem Arne Nováka. *A nepůjde přitom jen právě o něho. Nejde jen o to, ukázat jeho reakčnost. Ta je dost jasná. Ale jde tu vůbec o otázku kosmopolitismu a nacionalismu v naší literární vědě, o idealistické přežitky v pojetí nebo v metodách dnešní literární historie. A jde konečně a hlavně o očistění zářných portrétů našich největších klasiků národních, které Arne Novák zastřel nebo falšoval svými svévolnými výklady. Kritika arnenovákovštiny v naší literární historii a kritice znamená tedy důležitou součást boje o novou, opravdu vědeckou literární historii českou.*

I.

Při kritice Arne Nováka si musíme říci, kde stál, kam patří v třídní společnosti, co představuje. A to určuje nejen jeho politický profil, ale i celý světový názor i zaměření jeho díla. To nakonec určuje i metodu jeho odborné práce. U Nováka se nemusíme ani příliš namáhat s odhalováním

obrovského zastíracího manévru buržoazních vědců, který spočívá v tom, že mluví o objektivitě, o nestrannosti odborníků. U Nováka je příliš jasně a nepokrytě vysloveno jeho stranické zaujetí a tendence ve službách reakční buržoazie. Arne Novák ve svých vlastnostech, názorech i ve svém díle dokonale odráží úpadkové stadium, do něhož dospěla česká buržoazie na přelomu dvou století. Posílena hospodářsky, odvrátila se česká buržoazie už v 80. letech minulého století od lidu, jeho spojenectví v boji proti německé buržoazii – své konkurenci – dočasně využívala pod heslem národního zápasu. Její nacionalistická hesla měla také zakrýt třídní rozpory v české společnosti a třídní boj, který ona sama vedla nemilosrdně proti českému dělnictvu. Po Velké říjnové socialistické revoluci, poté, co došlo k zřízení samostatného státu československého a brzy k založení KSČ, jež se postavila v čelo revolučního dělnického hnutí, rozvíjí česká buržoazie bezostyšně své kořistnictví a rozpínavost. Ještě bezohledněji šlape po lidu a pronásleduje dělnické hnutí, socialistické myšlenky a komunistickou stranu. Stává se zarytým nepřitelem Sovětského svazu. A když se pak svět ještě více a jasněji rozestupuje na tábor pokroku a mírového budování a na tábor fašistického teroru, který jediný má odvrátit zkázu kapitalistického řádu, pak se ovšem přidává k tomuto táboru reakce, k fašismu.

A Arne Nováka objevíme ve všech těchto bojových pozicích úpadkové buržoazie. Přímo i na politické frontě – o níž zde nebudeme hovořit. A ovšem i na frontě kulturní. Tu se často halí do pláště idealistické ideologie, ale to nic nemění na podstatě věci: je mluvčím této nejreakčnější buržoazie, velkopanských kapitalistů, kteří se z hrozné výšky dívají na pracující lid. S. K. Neumann napsal ve svém Anti-Gidu znamenitou charakteristiku inteligence spojené s touto buržoazií: „A také svým opovržením k chudému pracujícímu lidu dokazují buržoazie a intelektuál svou příslušnost k téže třídě. Je-li měšťák ekonomicky přesvědčen, že lid existuje toliko pro něho, že lid je dobytek hodící se jen k tomu, aby byl zapražen do *jeho* běžících pásů, pluhů a traktorů, aby byl jím vykořisťován i při své spotřebě, aby se dával pro něho zabíjet, dobývá mu nové půdy a nových trhů – nepřestává měšťák intelektuální tvrdit proti veškeré dosavadní zkušenosti a skutečné sociální vědě, že společnost lze napravit jen »duchem«, tj. pokládá lid za cosi velmi nízkého a svou kastu za vrchol lidství, který má vládnout. Obléká to ovšem do frází velmi idealistických.“

Mohli bychom sledovat krok za krokem, jak jsou rostoucí síla i směr Novákových bojových náporů sladěny s celkovou frontou buržoazie. Nejprve – před světovou válkou – je namířen proti lidovým, realistickým klasikům a povýšeně je odmítá. Ve dvacátých letech se už zuřivě vrhá na mladé revoluční, komunistické básníky, na Wolkeru, který ho však svou opovědí

ve stati Ochránci umělecké svobody z roku 1922 skvěle odhaluje. (A je to odpověď, která dodnes platí pro všechny měšťácké intelektuály, kteří spolu s A. Novákem mluví farizejsky o tzv. vnitřní svobodě umělecké!) V třicátých letech konečně, v době vítězného pronikání sovětské literatury do světa a k nám, s divokou nenávistí snaží se deklasovat jako vstup »cháma« do literatury právě tu epochální vlastnost sovětské literatury, kterou vyjádřil A. A. Ždanov v řeči na sjezdu spisovatelů v roce 1934: „V naší zemi jsou hlavními hrdiny literárního díla aktivní budovatelé nového života: dělníci a dělnice, kolchozníci a kolchoznice, členové strany, hospodářští odborníci, inženýři, komsomolci, pionýři. To jsou hlavní typy a hlavní hrdinové naší sovětské literatury.“ – V těchto třech stupních a směrech Novákových útoků máme obsažen třídní smysl celého jeho díla.

II.

Typickým rysem Arne Nováka je jeho individualismus – je to zároveň nejtypičtější rys buržoazní ideologie a měšťácké třídy samé. Individualismus je sice dost obecným zjevem literatury a generace vyrůstající v devadesátých letech minulého století. Měl řadu odstínů a byl podporován různými dobovými podmínkami. Avšak individualismus Novákův je tím nejreakčnějším individualismem velkopanským, s aristokratickým zbarvením. Tento buržoazní individualismus se projevuje v jeho poměru k národu a k lidu. Nemění se, ani když se u Nováka objevují – zejména za války i po ní – rysy nacionalismu. A právě tu si uvědomujeme protilidovou, protivlasteneckou podstatu buržoazního nacionalismu.

Arne Novák vyslovil víckrát své politické názory i program. V podstatě je to jeden tón: svět organizovat a vést jsou povolání „vzdělanci“ a lid je mu jen „davem“ hluboko stojícím pod silnými jedinci, kteří jej musí a mají ovládat. Novák stojí na pozici těchto „vzdělanců“, tj. buržoazní inteligence. Jeho projev k studentstvu při instalační přednášce rektorské roku 1939 hovoří otevřeně o tom, že vzdělanstvo má „vůdčí místo v organizaci světa“. Zrada vzdělanců spočívá prý v tom, že když byla „pronesena, přijata a i do ústavy vtělena zásada formulovaná úplně v neprospěch vzdělanstva: všechna moc pochází z lidu“, že tehdy prý se jali „dávati své vědomosti, schopnosti a podněty k dispozici lidu, přestali udávat směr“ (viz A. Novák: Zoufalství a víra, str. 52-53). Tedy tomu, co je největší pýchou naší národní kultury, že totiž nejlepší naši umělci dali své schopnosti lidu a jeho zápasu o lepší zítřek, říká Novák „zrada vzdělanců“. Stanovisko protilidové, protinárodní a protidemokratické je tu jasné a podobně jasné promluvilo i v jeho literárních kritikách. Tak např. si tuto protidemokratickou vlastnost pochvaluje u reakčního katolického autora J. Durycha. Tak vysoko

oceňuje u Dyka v kritice jeho Revoluční trilogie „poznání, že každá revoluce dospěje jinam, než chtěli její původcové, ježto lůza znečistí a zneuctí každou ideu“. Toto své protilidové a protirevoluční politické krédo ověřuje si i u T. G. Masaryka. Jak přesně a chápavě tu Novák bere právě to, co je v Masarykových názorech nejreakčnější! Vítá v něm „sociálního praktika českého, jemuž materialistický výklad dějin jest hrůzou, požadavek třídního boje bludem, naděje v spásnou moc náhlé, násilné revoluce křiklavou romantikou tmavých bēsů“. Třídní podstata těchto politických názorů Novákových odhalila se dokonale oslavou T. Bati, „podivuhodného muže zlínského, který drtil konkurenci, drtil drahotu, drtil nezaměstnanost, rozdrtil s monumentální samozřejmostí také starý typ kontemplativního ševce českého“. Tento článek z roku 1932, nadepsaný Mistr, líčí rafinovaného vykořisťovatele Baťu téměř jako spasitele, který zachránil českou duši tím, že prý přetvořil českou povahu svými „americkými továrnami, svým amerikanismem“, jenž mu byl „snad nesilnější injekce anglosaských životních hodnot do tělesa naší rasy slovanské«. Novák si libuje, jak Baťa „potírá v povaze svých spolupracovníků zaměstnanců nejrozhodněji právě ony rysy, které se považují za specificky slovanské“. Není tu třeba uvažovat, jak „blahodárný“ byl tento Baťův amerikanismus, jaké „životní hodnoty“ znamenal tento anglosaský „přínos“ a do jaké míry tu šlo o českou národní povahu, či o nejdůmyslnější vykořisťovatelský systém. Je tu však třeba dodat, že tento oslavný nekrolog, končící patetickým přirovnáním Bati k titánskému Faëthonu a latinským citátem o smrtelnosti jeho osudu, ale nesmrtelnosti jeho díla, zakončuje knihu Duch a národ (1936), knihu, která byla souborem vybraných prací, „které jakkoli přispívají k pochopení duchovního obsahu národa“, knihu, která v kritických letech třicátých chtěla prý ukázat živé a plodné tradice národní. Hle, tady se Arne Novák sám odhalil. Začíná vzletnou esejí o Stavitelích chrámu svatovítského a končí apoteózou Bati! Věru praktický idealismus!

Reakční pozice Novákova je objasňována i jeho nadšeným vztahem k Josefu Pekařovi. S obdivem sledoval tohoto národního filozofa, jehož pojetí českých dějin sloužilo jako argument nacistickým ideologům a historikům. Od něho přijímal reakční pohled na české dějiny.

Podle Pekaře díval se na husitství jako na „duchové osamocení české“ a „osudové opoždění za evropskou kulturou“: „Radikální, obrazoborský přelom, způsobený husitstvím a doprovázený revolučním zmarem kulturních památek středověkých, navždy znemožnil pokračování ve světlých tradicích lucemburských, kdy česká vzdělanost stála na evropském výsluní.“ (Přehledné dějiny literatury české, s. 55) V baroku, v době v dějinách národa nejtěžší, objevoval Arne Novák ve stopách Pekařových epochu kladnou.

Rekatolizace prý „nebyla bez kladných hodnot náboženských“, „kult svatých a mučedníků uvolňoval síly mravního zanícení a ušlechtilé nápodoby“. (Přehledné dějiny literatury české, s. 125) Zejména ovšem oceňoval na baroku „vavákovské selství, které hájí zděděné statky proti všem revolucím“ (slavnostní řeč k připravovanému odhalení pomníku prof. Pekaře v Turnově 15. srpna 1939). Novákův poměr k Pekařovi jde dál než k shodnému politickému reakčnímu názoru a k pokusům vytvořit z Pekaře „silného muže“ pro eventuální volbu prezidentskou. Projevuje se i v řadě otázek metodických, zejména v periodizaci české literatury.

III.

Reakčnost Novákova projevu se ovšem přímo v jeho práci literárněhistorické a kritické. Rozebrat ji znamená odhalovat Arne Nováka jako nevědeckého falšovatele české literatury, znamená to i očišťovat velké pokrokové zjevy od podobných lží a dobírat se pravdivého pohledu. Nejzákladnějším rysem Novákova názoru na literaturu – a nejen na ni, ale na dějiny české a na národ – je jeho povýšenecký poměr k lidu, jeho jasné *protidemokratické zaujetí*. A protože právě podstatu toho, co je v naší literatuře nejcennější a největší, tvoří tradice demokratické, je zřejmé, že se Novák rozchází s celým duchem našeho kulturního dědictví. V tomto protidemokratickém duchu vykládá falešně největší epochy i zjevy naší literatury. Doklady najdeme skoro na každé stránce jeho *Dějin českého písemnictví* a jeho *Přehledných dějin literatury české*. Samozřejmě, že se toto protidemokratické stanovisko projevilo nejvíc v poměru k husitství, které pojímal jako hnutí náboženského fanatismu, jako myšlenkový výplod doby gotické a jako hnutí kultury zcela nepřátelské. Naše literární historie musí však právě dnes docenit husitskou epochu v literatuře jako epochu rozkvětu literatury bojovně stojící po boku lidu v nejslavnějším jeho zápase na jevišti světových dějin, literatury vpravdě národní, lidové. Nikoliv Arne Novák, nýbrž Zdeněk Nejedlý dal jedině správný pohled na českou kulturu doby husitské a od něho je třeba se dnes a stále učit.

Protidemokratické názory Novákovy ukazují se zejména u těch velkých našich klasiků, kteří jsou zcela opření o lid.

Novák jen zdánlivě uznával *Jana Nerudu* jako jednoho z největších našich básníků. Ale nemohl také nenapadnout zuřivě právě to, co je na něm podstatné a nejkrásnější: jeho lidovost. Kolikrát o něm mluvil, tolikrát napadl právě tuto základní vlastnost. Už ve své nerudovské monografii ve Zlatorohu (1910) stojí tato slova o Nerudovi kritikovi: „Kus plebejského nevkusu a lidové triviality mají ony soudy estetické, společenské a kulturní, ty banality z ulic a kuchyně...“ (s. 17) A dále: „Čistě

plebejsky zavrhne Neruda všecko povýšené umění založené na složitých konvencích, znudí se absolutní snahou klasického díla o krásu formální.“ Proto, že Neruda zůstal věren lidu, z něhož pocházel, a psal pro něj, proto pomlouvá Novák vše, co je u Nerudy spojeno s lidem a životem. Proto staví vysoko Nerudu lyrika (kterého též falšuje) nad prozaika, proto úplně zatracuje jeho vlasteneckou žurnalistickou práci, jež sama o sobě znamená ten nejkladnější přínos do českého života a jež právě představuje ono Nerudovo spojení s životem, bez něhož si nepředstavíme ani žádnou z velkých lyrických básní Nerudových, jak nám ukázal Fučík. A právě Fučík tím, že ukázal na lidovost Nerudy a že zejména ukázal, jak právě novinářství – tento denní a bojovný styk s životem – vytvořilo bohatou osobnost Nerudovu, dává nám klíč k pochopení Nerudy a jeho významu. Svůj odsudek toho nejpodstatnějšího v Nerudově díle maskuje Novák lícoměrnou „lítostí“, že „v jeho básnickém díle vždy nás budou bolet žurnalistické živly“. A aby mohl vyslovit plně svůj vlastní znehodnocující soud o Janu Nerudovi, používá ve svém Večerním dialogu o Janu Nerudovi (viz Čtyři studie o Janu Nerudovi, 1920) hlasu vymyšlených osob. Tak mluví ústy jakéhosi podivného architekta, který sice předstírá úctu k Nerudovi, ale hned nato vyslovuje zcela odmítavý soud, prozrazující typickou buržoazní individualistickou povýšenost i omezenost, slovy: „...a tento umělec jde a napíše tak trapné a trudné věci, jakými jest proslulý Týden v tichém domě neb neméně proslulé Figurky...“

Je nám docela jasné, co je Novákovi na Nerudovi a jeho Malostranských povídkách „trapné“: jeho lidovost čili – jak říká Novák jinde – jeho „plebejství“. Arne Novák tu stojí přímo v protikladu k vlastnímu názoru Jana Nerudy, který ostatně Neruda sám jasně vyslovil ve své autokritice Malostranských povídek v Národních listech z 28. října 1877: „Zdá se, že spisovatel žije zcela určité domněnce, že u nás jsou »dole« celejší lidé než nahore. Neruda píše jen o třídách nižších, o společenských vrstvách, při kterých cit nemá nikdy rukaviček a pravda má pořád ještě více váhy než sebebikantnější lež.“ Pak už se nesmíme mnoho divit, když Arne Novák tvrdí o Nerudovi takové nesmysly, jako že „Nerudova lyrika jest jediné: jest to stesk romantického srdce, zrazeného osudem“, nebo že se Neruda ve svých Zpěvech pátečních „zachvívá v náboženských extázích“ apod. Těch metod, jak podrýt úctu čtenáře k Nerudovi, má Novák hned několik. Vedle lži, jako například že Neruda v Trhanech „měl zájem čistě pitoreskní a naprosto ne sociální“, jsou to nevkusné a klepařské komentáře k Nerudově pozdní lásce aj.

Ovšemže odmítáním té nejpodstatnější stránky Nerudovy osobnosti a jeho díla, jeho lidovosti, jeho bojovných pokrokových idejí, odmítá Arne

Novák i kladný odkaz celé Nerudovy generace, slavné generace let šedesátých. Projeví to v pomluvě, že „jejich almanachy a časopisy Lada Nióla a Máj, Obrazy života a Rodinná kronika jsou doslova mladoněmecké orgány česky psané“. Takovouto kosmopolitickou pomluvou chtěl Novák snížit to, co bylo na tomto mladém rozmachu nejpokrokovější, totiž demokratické ideje, které ovšem spojovaly české májisty Nerudu, Háľka, Šolce, Mayera aj. s Heinem, Petöfím a dalšími v jednu opravdu internacionální frontu proti reakci a které dávaly též hlubokou náplň jejich vlastenectví, jejich češství.

IV.

A jak jinak mohlo dopadnout Novákovo setkání s Jiráskem, jehož dílo je rovněž naplněno nejhlubší lidovostí, v jehož díle je lid hlavním hrdinou a jádrem národa. Verva, s níž Novák ponižoval Jiráskovo dílo zejména v studii *Die čechische Literatur der Gegenwart* (1907), určené pro cizinu, ukazuje zároveň hloubku protidemokratického postoje Novákova a ovšem i jeho ponížený kosmopolitismus, který chtěl z Jiráska před cizinou udělat provinciálního, neuměleckého pisálka.

Byl-li Novákův postoj tak zásadně protidemokratický, je zřejmo, že ani jeden velký zjev české literatury nemohl jím být pochopen a podán bez zásadního zkreslení. A nadto tu byl zřejmý Novákův úmysl falšovat. Je jasné, že označení B. Němcové jako „génia ženské naivnosti“ mělo přikrýt a ukrýt Němcovou pokrokovou, Němcovou bojující. A že skutečně šlo o toto, dosvědčuje jeho tvrzení, že prý se tato ženská naivnost „nedala ničím porušiti a přehlušiti a zejména ne těmi pokrokovými myšlenkami, s nimiž ji seznamovali její přátelé a horlitélé společenského přerodu“. Ale právě ty vlastnosti, jako láska k lidu, jak to ukázal Z. Nejedlý, a statečná, aktivní snaha v duchu nejpokrokovějších idejí doby pomáhat lidu v boji za osvobození, jak to dokázal J. Fučík, jsou podstatou velikosti B. Němcové. A proto také Nejedlý a Fučík nás učí, jakou metodou máme vyložit a docenit tento geniální zjev české literatury, a to nejen Němcovou, ale i ostatní klasiky. Ale právě tyto revoluční vlastnosti B. Němcové zakrývá Arne Novák svým nechutným výkladem, svým maloměstským klepařením o soukromém životě slavné ženy. U velkých klasiků nemohl se Arne Novák postavit přímo proti jejich pokrokovým ideám a proti sympatiím, kterými provázeli revoluční dělnické hnutí. Ale bojoval proti nim. A to tak, že si básníka vyložil po svém a udělal vše, aby oslabil jeho pokrokové rysy. Tak např. Svatopluk Čech, autor *Písní otroka* a básní jako *Buď práci čest apod.*, je Novákovi „básníkem selských tuch a jistot“. (Z časů zažíva pohřbených, s. 62) Mnohokrát rozvádí svou lživou koncepci Čecha jako selského idylíka, ačkoliv se v jeho díle již jasně obráží zápas dělnické třídy.

Druhou metodou, jak zastřít a znehodnotit revoluční obsah a dosah básní-kova díla, je oddělit jeho tzv. intimní nebo přírodní poezii od poezie s poli-tickým, vlasteneckým a revolučním zaměřením, ocenit prvou a zavrhnout jako umělecky méněcennou druhou notu. Takto hleděl Novák vyřídít Sovu, básníka, jehož dílo sám vydával. Tam, kde se už nemůže Novák vyhnout dílu, jež se stalo trvalým majetkem lidu, falšuje alespoň výklad. Takovým pěkným příkladem je Novákův „výklad“ Mayerovy básně V poledne. Ze závěru básně, kde se topič rozhodne nevyhodit svého tyrana a hodující panstvo do vzduchu, udělal si Arne Novák svůj výklad, že jde o smíření, o jakési náboženské uvědomění a vykoupení sebe v „božího syna“. Zamtlčel, že básník sám říká, proč dělník neužije teroristické akce, že totiž chápe nedostatečnost anarchického odstranění jednoho tyrana a nutnost odstra-ňovat společenské zlo v třídním rozsahu. Ostatně celá tato báseň vyznívá jasně jako hrozba všem tyranům, a ne jako smíření s nimi. Ovšem Novák tu už vědomě bojoval proti revoluční myšlence proletariátu.

V.

Protidemokratické zaměření Novákovo zároveň znamená, že je mu cizí pravé vlastenectví, jež mělo u nás vždy hluboký, společenský, pokro-kový, sociální obsah. Tady se jeho panský, protidemokratický názor pojí velmi názorně s *kosmopolitismem*. Dívá se svrchu na českou literaturu, která stála vždy ve službě lidu a národa. Tento „strážce tradice“ (jak byl nekriticky nazýván) má takovéto mínění o nejpodstatnějším rysu české literatury: „Od samotných začátků jejího vývoje oslabuje dvojí omezení význam a důsažnost české literatury a brání jejímu pronikání na světo-vé fórum... Ve starších dobách je to obmezení náboženské, v nedávné minulosti zužující tendence nacionální – dvě síly, které u jiných národů podnítily díla světového dosahu, ale u Čechů bylo jich použito způsobem tak zvláštním, že si podmanily literaturu přímo k nevolnické služebnosti.“ (Dějiny českého písemnictví, s. 8) Kladné vlastnosti naší slavné vlasteneč-ké literatury, že totiž přijímá a rozvíjí to, co blahodárně působí na rozvoj národa, posiluje jeho energii a rozvíjí lásku k jazyku a minulosti, že vy-chází z forem lidového umění, jsou podle A. Novákových slov vlastnostmi negativními, díla nesená tímto lidovým a národním duchem se mu »jeví z evropského stanoviska produkty jenom lokálními, pro něž se za hrani-cemi jejich vlasti sotva může najít ozvěna.“ (Dějiny českého písemnictví, s. 10) Tohle je opravdu škola kosmopolitismu a z té školy vycházely všech-ny ty hlasy, které se s pohrdáním odvracely od literatury sloužící národu a lidu a prohlašovaly, že cesta k světovosti vede přes formalismus, surre-alismus, přes všelijaké „internacionální“ revue, přes existencialismus.

Novákův kosmopolitismus má hluboké a staré kořeny. Už za pražských studií projevuje Arne Novák všechny rysy buržoazního, úpadkového individualismu: aristokratické povýšenectví nad lidem, nad „davem“, ironický despekt k národní literatuře, pohrdavý postoj k její minulosti, estétské odsouzení literatury vlastenecké a přeceňování literatury světové. A tu hned řekněme, co je u Arne Nováka ona „světová literatura“. Nejlépe nám to ukazují jeho Přehledné dějiny literatury české ve svých úvodech k jednotlivým údobím, zejména k letům devadesátým. Světovou literaturou je mu především úpadková buržoazní západoevropská literatura, vedle ní pak buržoazní literatura severská, jejíž individualistický duch okouznil Nováka natolik, že si i křestní jméno poseverštil a z Arnošta udělal Arne Nováka. Na žádném místě Novák neopomněl připomenout, že naše kulturní orientace je západní, německá a francouzská. Na druhé straně neopomněl buď zapomenout, nebo oslabit, nebo falšovat blahodárný vliv ruské realistické literatury, stejně jako i velkou tradici bratrských styků české kultury se slovanskou a zvláště ruskou kulturou. A tam, kde se už nemohl vyhnout jasným spojitostem, vyzdvihuje alespoň netypické a duchem hluboce reakční úpadkové zjevy, jako Merežkovského apod. „Světovost“ je mu tedy synonymem pro západní, duchem idealistickou a úpadkovou, subjektivistickou, protilidovou, „moderní“ literaturu.

Jedním z největších úkolů naší literární vědy dnes proto bude ukázat veliký pokrokový vliv bratrské ruské literatury, zvláště klasického ruského románu a velkých tradic revolučně demokratických, jak o tom výmluvně hovořil Zdeněk Nejedlý na Sjezdu čs. spisovatelů v roce 1949.

VI.

Zároveň s tímto kosmopolitismem, který se s despektem dívá na pokrokové tradice domácí a chce tzv. čisté umění, spojuje se a jde ruku v ruce *boj proti realismu* v umění. Proto nalézá Arne Novák pro české realistické klasiky podceňující slova o realismu, který prý se u nás omezoval na žánrovou drobnokresbu. „Kdekoli realismus proniká i do poezie, přibližoval ji jednak próze, jednak i slohu novinářskému, zvláště také tím, že sahal rád po výrazech všedního dne...“ (Přehledné dějiny, s. 877) Jak se vůbec falešně díval na realismus, svědčí jeho výrok, že byl „realismus vystupňován v analytický naturalismus a pak zjemněn citlivým impresionismem“. Realismus mu byl zřejmě hodně nízkou tvůrčí metodou, když měl být jeho vyšším stupněm naturalismus a impresionismu připadla úloha jej zjemňovat. Arne Novákovi patří zřejmě pochybná zásluha, že u nás rozšířil toto špatné, škodlivé pojetí realismu jako metody netvořivé, pouze kopírující, neumelecké. Tento názor doslova zamořil českou literaturu. V něm se shodují Arne Novák s K. Tei-

gem a dalšími stoupenci formalismu, surrealismu, stejně i s idealistickými „duchovními“ básníky a teoretiky jako V. Černým aj. Tento nesprávný a škodlivý názor brzdil cestu naší literatury k socialistickému realismu nejen za kapitalistické republiky, nýbrž i po roce 1945, a zůstává přežitkem ve vědomí nebo podvědomí někdy ještě dnes. Vysoko vyzdvihnout realismus naší klasické literatury a také ovšem objasnit jeho tvůrčí metodu, vymezit přesně tento pojem a pojem realismu kritického, odlišit od protikladného naturalismu a od jiných subjektivistických tvůrčích metod a směrů – to je úkol naší literární vědy. Sovětská literární věda nám i zde ukazuje cestu.

Svým protirealistickým zaměřením stál ovšem Novák v protikladu k nejlepšímu a nejzdravějším tradicím české literatury. Jeho Přehledné dějiny literatury české tu opět podávají nekonečnou radu příkladů, jak vyzdvihuje právě protirealistické, subjektivistické tendence literárního vývoje, jak si podle toho zkresloval velké zjevy, jako K. H. Máchu nebo Sovu, kterého označil jako reprezentanta protirealistické fáze českého básnictví. Proto také mystika Březinu vyzdvihl jako „velikého dovršitele básnické kultury české v století devatenáctém“. Zároveň prozradil, proč je mu Březina „mistrem všech mistrů“. Proto, že „zůstává lidovému čtenáři i průměrnému vzdělanstvu záhadou, ke které třeba vzhlížeti s pokornou zdrželivostí i němým ustrnutím“ (Z časů za živa pohřbených). Buržoazní individualismus, aristokratismus, protilidovost, protirealistické pojetí umění jako nějaké vyšší magie stojí zákonitě spojeny v pozadí těchto názorů.

Na realismus útočí Arne Novák, jak jen může. Proti Jiráskovi má spoustu „uměleckých“ výtek. Je podle něho „upoután charakteristickým i pitoreskním povrchem, nevnikal ani psychologicky do nitra svých figur, ani do ideového proudění minulosti“. (Dějiny českého písemnictví, s. 192) Proti novákovské protirealistické pomluvě Z. Nejedlý skvěle dokázal, že Jiráskovo dílo představuje právě velké umění povahokresebné a hluboké ideové proniknutí do minulých epoch. A tento *vítězný boj o Jiráska byl zároveň bojem o realismus*, bojem, jehož plné vítězství uznal a jemuž plné zadostiučinění dal teprve dnešek. Cestu k správnému zhodnocení odkazu klasiků naší literatury ukazuje nám právě Z. Nejedlý. Je to cesta zhodnocení jejich realistického umění. Z. Nejedlý to v řeči na sjezdu spisovatelů roku 1949 zdůvodňuje:

„Je jistě charakteristické pro naši literaturu, že byla od počátku (od obrození) realistická takřka bez úklonů od této linie. Dáno to bylo jistě už její lidovostí a jejím národním úkolem. Měla-li vést nebo aspoň pomáhat vést národ, musila být realistická v úzké souvislosti se skutečností.“

Novák pro svůj zásadní odpor k realismu nemohl pochopit ani jednoho našeho klasika. Ale tu šlo v podstatě o ideový pokrokový obsah

Jiráskova díla a právě proti němu bojoval Novák záludně tím, že snižoval realistickou metodu Jiráskovu a tvrdil, že je umělecky slabý, že netvoří „čistě básnický“. *Boj proti realismu byl bojem proti ideovosti a pokrokovosti našich klasiků* a je ostatně charakteristický i pro jiné literární kritiky a literární boje. Znamená vždy boj z pozic idealistických, s buržoazních úpadkových hledisek, často pod heslem „modernosti“. Také zde má naše literární historie a kritika co revidovat a napravovat.

VII.

Jestliže se ukázal Arne Novák jako nepřítel pokrokových, demokratických a realistických tradic naší minulosti, jako nepřítel, skrývající se často za „umělecké“ námitky a také za falešný výklad literatury jako jednoho proudu, v kterém chtěl právě propašovat tradice protidemokratické, reakční a protirealistické, pak se ukázal později jako *zapřísáhlý nepřítel dělnické třídy a její ideologie* – vědeckého socialismu. Tam, kde se setká se spisovatelem komunistou, je jeho nepřátelství nezahalené. Někdy se snaží ještě mlčením přejít zjevy upevňující revoluční linii naší literatury. To zejména tam, kde jen jakoby na okraji, jen v poznámkách, mluví o básnících vyrůstajících a pracujících přímo v dělnickém revolučním hnutí a dělnickém tisku. Byli mu – a po něm také mnohým našim literárním historikům a kritikům – jen „samouky“. Tím chtěl znevážit především onu významnou věc, že oni první přinášeli do české literatury marxistické ideje, třídní uvědomění a bojovnost a také to, že se učili nikoliv u francouzských symbolistů a dekadentů, ale u Havlíčka, Nerudy, Čecha atd.

Julius Fučík nám tu svým kladným doceněním dělnického básníka F. Chládky a uvedením tohoto „podzemního proudění básnického“, jak je představují literárně tvořící dělníci, do dějin naší literatury (viz článek Arne Novák neobvyklý, Tvorba 1938) ukazuje velmi podnětně nové úkoly naší literární historie.

K velkým spisovatelům, kteří stáli přímo v řadách komunistické strany, měl Novák poměr zarytého nepřátelství. Protože však nemohl překonat svého protivníka ideově, snažil se ho vyřídit už hotovým odsudkem, bez důkazů, ale autoritativně proneseným.

Tak jen jednu větu věnoval Neumannovým Rudým zpěvům, v nichž mu zaznívají nesmiřitelné invektivy komunistického řadového vojáka, jenž ozbrojen a na postupu neuznává ani lidské shovívavosti, ani básnického vkusu (Přehledné dějiny literatury české, s. 933). Dílo S. K. Neumanna vykládá pak hned jako impresionismus, hned jako verbalismus a rétoriku, hned jako revoluční expresionismus, hned jako „rozkošnický vitalismus“ i jinak, jen ne správně hodnotícím soudem. Vždy ovšem tak, aby oslabil

důvěru v uměleckou hodnotu velikého díla a pevný charakter Neumannovy revoluční osobnosti. Podobně i Olbrachtovo novátorské dílo, zahajující novou epochu české prózy, Anna proletářka, bylo Novákovi jen „křiklavě tendenční románek komunistické revoluce se stranickým rozvržením světla a tmy“. Že je to dílo stranické, to ovšem uznal, ale zřejmě to, co bylo pro Olbrachta tmou, tj. mravně prohnilá buržoazie, bylo Novákovi světlem – v tom se zásadně odlišoval! Nedovedeme dnes ani pochopit, že vůbec mohl o Siréně Marie Majerové, o díle kladoucím základy socialistickému realismu v české literatuře, říci jen to, že prý staví proti pracujícímu kolektivu osobu vynálezce. Tak pomocí svévolných, nepravdivých, ryze subjektivních charakteristik, víc než povrchních, chtěl snížit význam velkých děl socialistických. Nevynechal přitom ovšem ani Wolkera, ani Nezvala.

Nenávistný poměr ke všemu socialistickému a komunistickému se ovšem nejjasněji projevil prudkým odporem k Sovětskému svazu. Stejně tak i přehlížením sovětské literatury, jejíž blahodárny vliv na českou literaturu zkreslil, pokud se o něm vůbec zmiňoval. Dovolil si dokonce sovětskou prózu srovnávat s tehdejší prózou německou, tj. nacistickou, jindy zase s „faktografií románu amerického“ a jindy zas s „francouzskou praxí unanimitickou“. Nedivme se tomu příliš, vždyť pro „vzdělance“ Arne Nováka byl Sovětský svaz fantastickým světem bez kultury. Novákovy názory na socialistický realismus a na sovětskou literaturu zanechaly ovšem také neblahé stopy v naší literární historii. Právě zde je třeba hodně napravovat a ukazovat, jak strhující příklad dávala sovětská literatura cestě naší literatury k socialistickému realismu.

VIII.

Arne Novák býval nekriticky označován jako tradicionalista. Dokonce jeden ze sborníků vydaných k jeho počtě nese název Strážce tradice. Novák sám velmi často o tradicích mluvil a několikrát se zamýšlel nad duchem české literatury. Ale už tu bylo řečeno, jaké tradice on vyzdvihoval, ke kterým obdobím lnul se zvláštní láskou. Tak jako přehlížel husitství, tak se stal horlivým vykladačem baroka, údobí feudálního útisku, reakce a národní katastrofy. Jeho *tradicionalismus* byl vždy protilidový, reakční, a tedy i protivlastenecký. Jednou z nejčastěji vyhledávaných tradic byla u něho tradice západoevropské buržoazní orientace. Tady se opět projevuje jeho kosmopolitismus. Podle této tradice za rozkvět naší národní literatury vděčíme prý jen vlivům z ciziny, a to západoevropské. Onu pověstnou *komparatistickou metodu* buržoazní literární historie, metodu vyhledávající krkolomně cizí „vlivy“, na jejichž základě měla být vyložena podstata i „originalita“ českého literárního zjevu, používal A. Novák důsledně. A právě u Nováka odhaluje

se kosmopolitická tvář této metody. Literární zjev typicky český je vykládán především jako výsledek působení jiných cizích literárních děl, a nikoli jako zákonitý výraz národního života v dané epoše, jako mluvčí lidu. Nejenže tu bylo literární dílo vykládáno v nesprávném, nevědeckém, idealistickém pojetí, ale bylo tu záměrně stíráno jeho češství, jeho původnost a zdůrazněna nadřazenost cizích „vzorů“ a „vlivů“, a to vždy nadřazenost literatury západní. A že se tu zdůrazňovaly „vzory“ západoevropské literatury úpadkové, že právě ony představovaly Novákovi a buržoazním literárním historikům „světovou“ literaturu – to jen plně odhaluje kosmopolitický základ i tendence této metody. Že to pak vrcholilo poníženým poklonkáním před úpadkovou kulturou západoevropskou – to zase nejlíp dokládá Arne Novák svým neblaze známým ponižováním Jiráska v uvedené již studii *Die chechische Literatur der Gegenwart* z roku 1907.

Proti této kosmopolitické komparatistické metodě je třeba položit historickomaterialistické pojetí literatury jako odrazu reality a výklad osobitosti národní kultury z historických podmínek společenských a národních.

Konečně, i když nepopíráme vlivy cizích idejí a děl na rozvoj národních autorů, bylo by hluboce nesprávné, kdybychom neviděli, že i v tom, jak národní kultura přijímá pokrokové myšlenky a podněty zvnějška, projevuje svou tvůrčí sílu a svou osobitost, že je přijímá totiž z potřeb vlastního národa, života, že je podle těchto potřeb zpracovává, a že tedy opět i tu jsou rozhodující její podmínky životní, její pokrokový postoj i její národní osobitost. Nejde tu ostatně o to, uznáváme-li vůbec nějaké vlivy. Jistě nepopíráme ony plodné vlivy pokrokových idejí a děl. Naopak, také uvádíme tyto vlivy, neboť charakterizují velikost a pokrokovost těch, kteří je přijali a tvůrčím způsobem zpracovali a rozvedli podle potřeb národa a k jeho dalšímu vývoji.

Proto je také třeba – a v protikladu k buržoazní literární historii – ukázat podnětný vliv ruské realistické literatury a sovětské literatury na pokrokový vývoj naší národní literatury.

IX.

Jdeme-li ke kořenům Novákových názorů na dějiny a umění, je nám stále jasnější jejich reakční idealistická podstata. Novák velmi často používá pojmu „duch“, psáno s D. Jeho odpor k vědeckému materialismu je zřejmý skoro z každé stránky jeho díla. Odtud sympatie k iracionalistické filozofii buržoazní, k metafyzice, k hledání „absolutna“, k mysticismu. Proto je mu dekadence, novokřesťanství a jiné úpadkové idealistické směry konce století „náhradou za neuspokojující rozumové, přírodovědecky pojímané poznání světa organického a společenské zákonitosti“. Dějiny

podle něho tvoří prý silní jedinci. Proto také jsou mu vrcholnými zjevy v letech devadesátých minulého století reakční francouzští (M. Barres), angličtí a severští individualisté. Proto je mu Nietzsche, sám představitel úpadkového individualismu a reakčního idealismu, „ukazatelem bezpečné cesty z dekadence fyzické i kulturní“. Novák vždy znovu a znovu vynáší všechny „duchovní“ směry v naší poezii, a v tom nezůstal sám, ale našel dost stoupců. Na této cestě se nutně musel sejit s reakčními katolickými básníky Durychem, Zahradníčkem aj., i s ruralisty a jejich mystickým vztahem sedláka k půdě a k rodu.

Pohled na umění u Arne Nováka je tedy *nevědecký*. Stejně i jeho metody. Nevykládá nikdy literární dílo jako obrazný, zobecňující odraz skutečnosti, proto si také ani nikdy neklade otázku jeho životní pravdivosti. Vykládá je jako něco, co bylo podníceno myšlenkou přijatou zvnějška, a hlavně z literárního nebo filozofického díla jiného – obvykle původu západoevropského. Umění se podle tohoto názoru vyvíjí zcela imanentně, tj. nezávisle na životě a změnách v společenském řádu, jen vlastním samopohybem. V úvodu k Přehledným dějinám literatury české praví sám: „Ježto usilujeme o svéprávný výklad slovesného *vývoje*, jehož *podmínky plynou z písemnictví samého*, a *nikoliv z jiných složek dějinného procesu* (podtrženo mnou – F. B.), vyhovovala by nám taková periodizace literárního dění, která by vývojový proud členila podle zřetelů *výhradně slovesných* (podtrženo mnou – F. B.)“ Při periodizaci dějin české literatury vychází Novák z tohoto idealistického pojetí a z Pekařovy periodizace podle principů uměleckých slohů. Nehledě k tomu, že dochází k *nevědeckým* pojmům, například „starší romantika“, „pozdní romantika“, „tendenční realismus v duchu světoobčanském“ (pro údobí nerudovské a smetanovské!!) aj. Ideové zkruslování celých údobí doplňuje zřejmě úmyslným zařazením S. K. Neumanna do let devadesátých, do kapitoly nadepsané „Odvrat od realismu v české lyrice. Katolická Moderna“ a hned za Jaroslava Kolmana-Cassia!

Tato Novákova periodizace dějin české literatury byla a i ještě dnes je vážnou překážkou rozvoji naší vědecké literární historie. Je třeba ji rozbít, sepnout literaturu s životem, s vyvíjející se základnou, stanovit údobí podle kladných sil, které určovaly vývoj literatury v jeho rámci, a nikoli podle manifestů malé skupinky, jež představovala tendence úpadkové, nikoli podle různých směrů dovezených z ciziny. A přitom ovšem bude třeba rozbít nebezpečnou, objektivistickou teorii literatury jako literatury jednoho proudu a vždy rozlišovat proud pokrokový a proud pokrok brzdící, reakční.

Jeden příklad, jak Arne Novák svou periodizací a přeřazením autorů zkrusluje zcela obraz doby a literatury: Vytvořil si úsek „dobu kritického

a sociálního realismu a reakce proti němu“ (1894-1914). Protože odtud vyoperoval nejen Jiráska, který tvoří své velké historické románové cykly od let devadesátých, a Raise, ale i Novákovou, která začíná psát své významné romány až v prvním desetiletí století dvacátého, a protože realismus mu tu reprezentuje M. A. Šimáček, Josef Laichter, B. Viková-Kunětická, zůstávají mu tu jako hlavní proud české literatury této doby směry už úpadkové, naturalismus, symbolismus, dekadence. Proto také manifest České moderny a ono pověstné otevření oken do Evropy jsou mu reprezentanty nové, tzv. moderní literatury. Ale my nemůžeme vůbec pochopit tehdejší vývoj literární, když nepostavíme vedle a proti úpadkovým směrům bezideovým, subjektivistickým a formalistickým Jiráska, vedle a proti Svobodové Novákovou, vedle a proti Moderní revui bojovné Čechovy Písně otroka. Bez tohoto protikladného spojení nemůžeme rozlišit, co je v té době pokrokové, životné, zdravé, co nám skutečně reprezentuje kulturní odkaz této doby.

Novák nám podal také přesvědčivý důkaz, kam až vede výklad imanentního vývoje umění a pojetí jeho samoúčelnosti. Vede k *formalismu*, k názoru, že na umění je nejpodstatnější a nejdůležitější forma. To vede Nováka tak daleko, že si určuje různé tradice podle slohových principů; do jedné z takových souvislých linií se mu podaří dostat vedle sebe S. K. Neumanna, Jiřího Karáska ze Lvovic, Otakara Theera (Přehledné dějiny, s. 846) – což je příklad dokonalé bezideovosti. A bezideovost v literárněhistorické práci patří k nejhorším pozůstatkům arnenovákovštiny. Projevila se v chápání literárního vývoje jen jako střídajících se směrů, které rostou jeden z druhého, jako střídání generací, přičemž v generaci nebylo rozlišováno mezi zjevy pokrokovými a reakčními. Projevila se v tom, že byly vedle sebe kladeny zjevy velké a malé, aniž se rozlišoval jejich rozsah a význam, zjevy stojící na ideově zcela protikladných pozicích, že se v hromadě objektivisticky nakupených zjevů ztratila sama podstata a velikost vůdčích osobností a utopila se i pokroková linie vývojová. Příkladem jsou právě Novákovy Přehledné dějiny literatury české, které přes ohromný rozsah 1700 stran nepodaly ani obraz vývoje, ani plastický obraz, kde jsou vrcholy tohoto vývoje. Ale v bezzásadovosti a v bezideovosti setkával se Novák i s jinými představiteli buržoazní literární vědy, kteří vycházeli z pozitivismu, tedy ze zdánlivě protikladných názorů. A se zbytky tohoto bezideového, popisného podání literární historie bojujeme ještě dnes. A tento boj bude třeba vést právě na základě ideového hodnocení kulturního dědictví tak, že se literární historie soustředí především na největší pokrokové zjevy, dá jim jejich velké, vůdčí místo, a že bude vždy důsledně rozlišovat dva proudy v literárním vývoji, pokrokový a reakční, ten, který vybojovává nový život, a ten, který hájí pozice odumírajícího světa. A že pro ni dějinami literatury budou právě dějiny

tohoto pokrokového, vpřed vedoucího, a dějiny toho starého, reakčního, jen potud, pokud jsou dějiny pokrokového, realistického, vlasteneckého proudu literárního dějinami zápasu s reakčním, protirealistickým a kosmopolitickým. (Je ovšem třeba podotknout, že nemůžeme všechny zjevy literární rozdělit jednoznačně do těchto dvou proudů. Nesmíme zapomenout, že každému jevu jsou vlastní dialektické protiklady, a že tedy často v osobnosti jednoho autora nebo v jednom jeho díle musíme odhalovat vnitřní protiklady pokrokovosti a reakčnosti.)

Bude-li takto literární historie soustředěna především na pokrokové zjevy naší literatury, pak bude naše kulturní dědictví opravdu arzenálem zbraní pro náš ideový boj dnešní. Pak také česká literární historie dokáže pravdivost Stalinových slov o síle pokrokových idejí a o jejich aktivní účasti na přeměně světa a člověka. Ukážeme-li, jak mocnou zbraní byla česká poezie v boji národně osvobozeneckém od obrození až k boji s okupanty, ukážeme-li, jak čestné místo měly verše a literární díla ve vítězném boji proletariátu za socialismus – pak naučíme též úctě a lásce k literatuře a tomu nejsprávnějšímu poměru k ní, totiž poměru k ní jako k učitelce a posilovatelce života.

X.

Pojetí dějin je u Nováka idealistické, dějiny jsou vytvářeny podle něho silnými, velkými jedinci. Individualismus Novákův projevuje se zvláště v tom, že literární dějiny jsou mu jen souhrnem osob. Každé periodě sice předesílá úvodní kapitoly nazývané „povaha doby“, dále rozvedené v oddíly „poměry veřejné“ a „cizí vzory a učitelé české literatury“. Vedle jasného kosmopolitického snižování české literatury na žákyni cizích učitelů máme tu názorný příklad vulgarizátorského pokusu ukázat souvislost literatury s dobou. V té úvodní kapitole vyjmenuje různá fakta z veřejného, hospodářského a politického dění dané doby, ale úvody samy jsou bez nejmenší souvislosti s výkladem literárních jevů. Jsou mechanicky a bezideově přiřazeny. A zde máme předstupeň k vulgárnímu sociologismu, který ohrožoval literární historiky, zejména ze školy pozitivistické, a který ohrožuje i dnes ty literární historiky, kteří usilují o marxistický výklad literatury, ale bez správného pochopení dialektického vztahu základny a nadstavby. Naše nová literární historie bude musit proti této vulgarizátorské metodě ukázat, jak literatura jako ideologie *souvisí* se základnou, ale zároveň musí podle Stalinových statí ukázat, jak i literatura aktivně působí na základnu, jak pokroková literatura účinně pomáhá vybojovat nový společenský řád, socialismus a komunismus.

Nevědeckost Novákovy metody projevuje se i ve způsobu, jak vykládá jednotlivé zjevy. Jednak podává snůšku biografických a bibliografických dat a vřčet domnělých cizích „vlivů“ a učitelů, které nakonec vzbudí v čtenáři zcela mylný dojem, že probíraný básník je plagiát celé řady jiných básníků. Jednak zase podá vlastní charakteristiku, která je však tak subjektivní a povrchní, že ztrácí vůbec charakter vědeckosti. Kolik dokladů svévolnosti, povrchnosti, nelogického spojování pojmů bychom tu mohli uvádět! Přesné pojmy, s nimiž má literární věda pracovat, nahrazuje domyšlivými básnickými obraty a metaforami. Novákův povrchně esejistický styl, plný barokních pokroucenin a křečí, jeho příměry a metafory jsou právem pověstné. Zejména posluchači studující z jeho Přehledných dějin se jimi vždycky dost bavili. Jde o typické „duchaplničení“, tolik příznačné pro buržoazní kritiku, jde o honbu za originalitou.

Neschopnost A. Nováka provést hluboký rozbor ideového obsahu uměleckého díla a jeho hlavních obrazů projevuje se v tom, že Novák nepodá nikdy analýzu konkrétního literárního materiálu, ale že tuto neschopnost maskuje autoritativním soudem. Vyřkne suverénně svůj ortel a argumentuje jen svou bohorovností a silnými výrazy. Tento kritický subjektivismus vnášel do jeho kritik i literárněhistorických charakteristik též jeho osobní zaujetí, jeho zášti i ješitnost. Proto ho Šalda v jedné ze svých temperamentních polemik s ním označil jako „tatrmanický zjev kritické Pýthie brněnské“ a jeho „soudy“, pronášené s tváří zákonodárce historie a kritiky, charakterizuje ještě výsměšněji (Šaldův zápisník, roč. II., str. 222-226). Literární kritika Novákova a její svévolnost a reakčnost zasluhovaly by ovšem celé kapitoly, zvláště proto, že manýra pronášet důkazem neodložené rozsudky nad autory nacházela v české literární kritice četné stoupence. A také proto, že byla nekriticky přijímána. Bylo dost těch, kteří se dali oslepit jeho duchaplnostmi a autoritativním tónem. Otevřeně proti Novákovi bojovalo jen nemnoho kritiků, na prvním místě ovšem kritici marxističtí, zejména Zdeněk Nejedlý, Jiří Wolker a Julius Fučík.

XI.

Do jaké míry byl Arne Novák reprezentantem české buržoazní literární historie a kritiky, ukazuje řada nekritických sborníků i monografií vydaných k jeho počtě. Najdeme tu i jména těch, kteří se neshodovali s reakčním politickým názorem Novákovým. Nekriticky oslavné články i monografie napsali i ti, kteří pak svým dalším vývojem přešli na opačnou stranu a kteří dnes poctivým úsilím o marxisticko-leninskou vědu revidují své dřívější omyly.

Ale ještě po roce 1945 je dělán pokus zachránit Arne Nováka jako studijní pramen. Ovšem úsilí A. Grunda a R. Havla obrousit aspoň ty nejreakčnější ostny jeho Přehledných dějin literatury české muselo zůstat, podobně jako nové vydání Novákových Dějin českého písemnictví (1946) A. Grundem, pokusem chybným. Novákovština však ještě ani zdaleka nezmizela z české literární historie. Ani dnes si všichni jeho žáci, obdivovatelé i shovívaví kritici plně neuvědomili nevědeckost a reakčnost názorů a díla Arne Nováka. Dodnes nebyla provedena skutečně hluboká kritika jeho pojetí a jeho metod, a přece je to tak nutné. Je to nutné i pro ty, kteří nesou ještě toto dědictví v sobě a usilují je překonat, i pro ty, kteří stále ještě přicházejí při studiu do styku s jeho dílem. Je to nutné, protože idealistický názor na dějiny a literaturu a novákovské metody literárněhistorické nevymizely ještě zcela z naší vědy. Je to nutné, protože kosmopolitismus v naší literární vědě není ještě zcela vymýcen. A protože nejsou dosud očištěny od Novákových pomluv všechny velké zjevy naší literatury, protože vyzdvihnout naše skvělé kulturní dědictví se stává teprve velkým úkolem naší literární vědy a kritických diskusí. A právě tento boj o kulturní dědictví naráží často na překážky, které mu do cesty nastavěl právě Arne Novák. Kritika Arne Nováka není důležitá jen k určení a vymezení jeho reakční pozice v české literární historii a kritice a k odstraňování těžkých nespravedlností, jichž se dopustil na pokrokovém dědictví naší literatury. Je důležitá i proto, že má ukázat, jak typickým produktem buržoazní úpadkové ideologie je kosmopolitismus, jak se pojí nedílně s buržoazním nacionalismem, který vyrůstá ze stejných třídních základů. Má ukázat i to, že tyto reakční názory se spojují nutně s idealistickým „názorem“ světovým a s formalistickým názorem na umění. Kritika Arne Nováka má podat důkaz, jak právě tyto názory, vyplývající z buržoazní ideologie, jsou zcela nevědecké a svádějí literární vědu k nejtěžším omylům. A že toto vše nejsou ovšem jen nějaké omyly, ale – jak právě případ Novákův ukazuje – jsou záměrem, který je diktován třídním zájmem a jasně stranickým, politickým úmyslem, který nemůže zastříit žádná „objektivně“ se stavějící přetvářka. Přitom se ukáže, že Arne Novák není osamocenou postavou v tomto boji reakce s pokrokem, ale že se spojuje se stejně reakčními exponenty buržoazie ve vědě historické i v teorii umění i přímo v literární tvorbě. Tak se vytvářela jednotná fronta proti pokroku, proti socialismu, proti lidu a proti národu. A v tom má kosmopolitismus úlohu nejdůležitější: oslabit síly a sebedůvěru národa, být nepřátelskou agenturou, která má zabránit, aby lid dovršil své osvobození z pout vykořisťování, rozvinul všechny zdravé a tvořivé síly národa a v duchu socialistického vlastenectví a proletářského internacionalismu vybuodoval na zemi beztržní společnost.

XII.

Diskuse o Arne Novákovi se ovšem nesmí omezit jen na kritiku A. Nováka a na odmítnutí jeho nevědeckých názorů a metod. Je třeba ukázat kladně na úkoly a správné metody naší literární historie. Je třeba ukázat, jakou cestou máme jít. Na některých místech bylo to zde už – právě v protikladu k A. Novákovi – naznačeno. Závěrem třeba připomenout úkoly nejzávažnější. Naše literární historie musí se naučit vycházet z *ideového hodnocení díla*: Autora a jeho dílo chápat jako odraz a výraz společenského života a třídního boje a především určit jeho pozici v tomto zápase. Nebrat bezideově autora jako autora, fakt jako fakt, ale hodnotit v duchu vědeckého světového názoru marx-leninského. Tato ideovost osvobodí nás z nebezpečí bezideového, bezzásadového objektivismu, bude základem naší bojovné stranickosti a umožní nám také postihnout vývoj české literatury a podat správný výklad jejích dějin. Tato ideovost povede nás také bezpečně při přehodnocování kulturního dědictví, k docenění národních klasiků, jejich vlasteneckého odkazu, k odmítání všech kosmopolitických tendencí i všeho buržoazního nacionalismu. Ideovost a stranickost nás také povedou k tomu, aby naše literárněhistorická a kritická práce byla živě spjata se současnou literární tvorbou a životem.

Literární historik dále musí vidět v díle literárním především *odraz reality, odraz života*, a tak je také vykládat. Jeho úkolem je hodnotit je právě v tom, jak pravdivě tuto skutečnost odráží. Ne každé dílo pravdivě odráží skutečnost. Jen to je pravdivé, které postihuje ve své době ony společenské síly a ony ideje, které vedou vpřed. A protože tyto síly jsou obsaženy v lidu, musí literární historie soustředit svou pozornost na ta díla, která ukazují jeho zápas, jeho život a jeho tužby. Podtrhuje to i prezident Klement Gottwald v projevu o významu Aloise Jiráska z 10. listopadu 1948, když říká, že je třeba „*orientovat se na pokrokové osvobozené tradice našeho národa*“ a vyzdvihnout díla, která „*posilují naše národní sebevědomí a plní nás dějinným optimismem a vírou v tvořivé síly lidu*“. Tím je též zásadně ukázána cesta k řešení otázky našeho kulturního dědictví.

Předpokladem k správnému zhodnocení pravdivosti uměleckého díla je hluboká historická analýza, opírající se o znalost historické skutečnosti, kterou dílo odráží. Literární historik musí znát tuto skutečnost a musí znát zákonitost, s níž se tato skutečnost mění a vyvíjí. A to bude chápat jen tehdy, když bude ovládat marx-leninskou vědu o společnosti a umění, bude-li teoreticky vzdělán a bude-li znát konkrétně život, čili bude-li také politicky v této skutečnosti žít.

I když tak silně zdůrazňujeme společenský, ideový význam literatury, i když vyzdvihujeme její úzké sepětí s životem a dneškem, neznamená to

nijak, že zapomeneme, že jde o *umění*, o dílo umělecké. Že jde tedy o specifický způsob poznání, odlišný od vědeckého. Všechny ty funkce, jaké může a má mít v společenském životě, plní jen a právě tím, že používá zvláštních prostředků vyjadřovacích, že ideje a city vyjadřuje obrazem, názorně. A proto také musíme všechno životodárné bohatství literatury ukazovat a učit poznávat jejími uměleckými prostředky výrazovými, rozbořením její umělecké stránky, rozbořením autorových obrazů, postav, jazyka atd. Není to úkol lehký, uvážíme-li, že tento rozbor musí být jiný, než jak jej prováděly různé starší školy literárněhistorické, že musí opravdu ukázat organickou spojitost obsahu a formy. Nemáme dosud mnoho takových rozborů a jediný průkopnický příklad nám dává Zdeněk Nejedlý svými skvělými rozborů jednotlivých děl Aloise Jiráka. Také v tomto směru můžeme a musíme se hodně učit u velkých revolučních demokratů ruských a u sovětské literární vědy.

To jsou základní předpoklady pro novou literární historii českou. Mezi nimi na prvním místě bude stát ovšem láska k národu, k lidu, uvědomělé socialistické vlastenectví, láska k životu a k člověku a vřelé zánění pro velké myšlenky, které vedou vpřed, k svobodě, pokroku a míru.

Kritika nevědeckých názorů a metod Arne Nováka má být proto ujasněním cesty k nové, opravdu vědecké literární historii české, příspěvkem k objasnění českého kulturního dědictví a součástí významného boje, který má odstranit z vědy a myšlení přežitky reakční buržoazní ideologie a upevnit socialistické myšlení českého člověka – budovatele socialismu.

(1952)

PROTI SEKTÁŘSTVÍ A LIBERALISMU – ZA ROZKVĚT NAŠEHO UMĚNÍ

Ladislav Štoll • Jiří Taufer

V našem kulturním životě nastal v posledních měsících čilý ruch. Je patrné ideové oživení v práci všech uměleckých svazů. Diskutuje se svobodně a plodně o všech otázkách, kterými žije naše kultura. Široké